

kleine groep der protestants-gedoopten in bescherming genomen had: 'Mocht de Kerk die zich geroepen wist op te komen voor het gehele Joodse volk, in overleg treden met de fanatieke Jodenhaters om het leven van een aantal Christen-Joden te redden? Ging het er hier niet om, 'een stukje van een oor uit de muil van de leeuw te redden' (*Amos 3 : 12*)? Heeft de synode inderdaad de rechte beslissing genomen? Of is zij voor een satanische verzoeking bezweken? Is zij om de levens van haar eigen leden te redden, ontrouw geweest aan haar Heer?'¹ Wat dat redden van mensenlevens betreft: ongeveer vierhonderd hervormde Joden zouden gespaard blijven, maar de door de synode geboden bescherming is, achteraf beschouwd, slechts één factor uit vele geweest die dat resultaat bewerkstelligd hebben.

Een feit is het (en wij achten dat feit van groot gewicht) dat Seyss-Inquart er van overtuigd was dat hij het verzet tegen de Jodendeportaties, maar nu niet alleen der hervormden doch van *alle* christelijke kerken, effectief had weten in te dammen door een situatie te scheppen waarin zij hun aandacht en energie concentreerden op de gedoopte Joden. 'Ich habe bekanntlich', schreef hij eind februari '44 aan Bormann, 'die Einmischung der Kirchen in die gesamte Judenfrage im wesentlichen dadurch abgewehrt, dass ich die Konfessionsjuden in einem geschlossenen Lager in den Niederlanden behielt' (dat was toen Westerbork), 'wo sie allwöchentlich durch einen Geistlichen besucht werden.'² 'Het blijft toch', aldus Touws slotbeschouwing,

'een diep beschemend feit dat midden uit ons volk meer dan honderdduizend Joodse mensen zijn gedeporteerd om vergast te worden. De Gemeente van Christus heeft dat aangezien en niet kunnen verhinderen.'³

De rapporten over de houding der Gemeente in de oorlogsjaren maken dan

¹ A.v., p. 174 en 407. ² Brief, 28 febr. 1944, van Seyss-Inquart aan Bormann (*VuJ, Stab*, 079758-61). ³ In augustus '42 werd door ds. F. Kleijn, een van de twee vertegenwoordigers van de Remonstrantse Broederschap, namens dit kerkgenootschap in het Interkerkelijk Overleg voorgesteld dat men, wanneer weer een razzia in Amsterdam gehouden zou worden, de Nieuwe Kerk op de Dam tot toevluchtsoord voor de Joden zou proclameren. 'De voorgangers van de verschillende kerken zouden', aldus ds. Buskes na de oorlog, 'in ambtsgewaad de toegangen tot de kerk moeten bezetten en met de Joden in de kerk moeten staan of vallen. Als demonstratie zou dit gebeuren van de allergrootste betekenis zijn geweest, een getuigenis met de daad in het hart van ons volksleven.' (J. J. Buskes: *Waar stond de kerk? Schets van het kerkelijk verzet* (1947), p. 69). Het voorstel der Remonstranten werd niet aanvaard; Buskes was de enige die er steun aan verleende. 'Nadat Kleijn gesproken had', schreef Buskes ons eind '73, 'waren allen met stomheid geslagen. Ze waren onder de indruk. Toch maar heel even. In feite waren ze allen bang voor een *publieke demonstratie*. Het voorstel werd dan ook als een uiting van onwettelijke romantiek van de tafel geveegd.' (brief, 24 dec. 1973, van J. J. Buskes)